

ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior)

1. ความนำ

ในบทนี้เป็นการสำรวจห่อความคิดซึ่งอยู่ภายใต้ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ ซึ่งมีอิทธิพลในการอธิบายปรากฏการณ์ของการกระทำรวมหมู่หรือการรวมกลุ่มก้อนทางสังคมการเมืองที่ได้รับความนิยมอย่างมากช่วงราวทศวรรษ 1940-50

พฤติกรรมรวมหมู่ หมายถึง พฤติกรรมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ทางสังคมที่ไม่ปกติ มีลักษณะไร้โครงสร้าง ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน ไม่ได้อยู่ภายใต้บรรทัดฐานทางสังคม หรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีระเบียบแบบแผน ไร้เหตุผล ไร้ทิศทาง เช่น ความคลั่งนิยมชั่วคราว (fads) การทำตามสมัยนิยม (fashion) ฝูงชน (crowds) หรือ ฝูงชนบ้าคลั่ง (madding crowds) การจลาจล (riots) นิกาย (sects) ลัทธิคัลลิ่งศาสนา (cults) ฯลฯ ซึ่งก็คือการมองว่าเป็นปรากฏการณ์ส่วนเกินหรือ “มะเร็งร้าย” ของสังคมนั่นเอง

โดยปรากฏการณ์ทางสังคมเหล่านี้ถูกอธิบายว่าเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมอย่างรวดเร็ว นำมาสู่ความเขม็งตึงด้านโครงสร้างและสะท้อนการแสดงออกในลักษณะของ “ความไร้บรรทัดฐาน (anomie)” และสภาวะความวุ่นวายทางการเมืองที่ผู้คนสะท้อน “ความขัดข้องใจ (frustration)” และ “ความโกรธ (anger)” นั่นคือ เกิดขึ้นจากการล่มสลายของระบบโครงสร้างเดิม

ดังนั้น ภายใต้การศึกษาในประเด็น “พฤติกรรมรวมหมู่ (collective behavior)” ได้แบ่งพฤติกรรมในสังคมออกเป็น 2 แบบคือ การกระทำทางสังคมที่เป็นไปตามสถานภาพ บทบาท และบรรทัดฐานทางสังคมที่มีอยู่ อันเปรียบเสมือน “สีพื้นของผ้าขาว” ในขณะที่พฤติกรรมรวมหมู่ถูกมองว่าเป็นกิจกรรมพิเศษที่เกิดขึ้นชั่วคราวชั่วคราวในสังคม และเปรียบเสมือน “ดอกดวงที่ปรากฏบนผืนผ้าขาว” พฤติกรรมรวมหมู่ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มีได้รู้หรือตกลงนัดหมายกันล่วงหน้า ไม่มีบรรทัดฐานทางสังคม ไม่สามารถหาโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคมได้แน่นอน และไม่สามารถรู้ได้ว่าใครจะทำอะไร

ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่จึงมีฐานคติเบื้องต้นที่แตกต่างไปจากทฤษฎีการระดมทรัพยากร และทฤษฎีขบวนการทางสังคมแบบใหม่อย่างชัดเจน ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป ถึงแม้ปัจจุบันทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่จะไม่ได้รับความนิยมในการศึกษามากนัก แต่ก็ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการวิเคราะห์การรวมหมู่อย่างเป็นระบบ เพื่อตอบคำถามพื้นฐานว่า เหตุใด หรืออะไรทำให้ผู้คนมารวมกันเพื่อแสดงพฤติกรรมรวมหมู่ และการรวมกันมีลักษณะอย่างไร ฯลฯ และพัฒนาการของทฤษฎีในสำนักนี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการศึกษาและพัฒนาทฤษฎีขบวนการทางสังคมในยุคต่อๆ มา

ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ มีพื้นฐานสำคัญมาจากการศึกษาแนวจิตวิทยามวลชน (mass psychology) ดั้งเดิมของนักวิชาการในแถบยุโรป โดยมีนักคิดสำคัญคือ Gustave Le Bon ผู้บุกเบิก

ทฤษฎีการวิเคราะห์ฝูงชน ดังนั้น ในการสำรวจทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ จึงเริ่มต้นด้วยแนวคิด “ฝูงชนบ้าคลั่ง (madding crowd)” ของ Le Bon และแนวคิดของ Robert E. Park ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานศึกษาฝูงชนของ Le Bon ทั้งนี้ คำว่า “พฤติกรรมรวมหมู่ (collective behavior)” เป็นคำที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาโดย Park และ ต่อมา Herbert Blumer ได้หยิบมาใช้และให้นิยามความหมายที่ชัดเจนว่าคือ กระบวนการทางสังคมหรือเหตุการณ์ซึ่งไม่ได้ดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคมปกติ อันได้แก่ กรอบของกฎหมาย ขนบประเพณี และสถาบันทางสังคมต่างๆ และเกิดขึ้นในลักษณะปัจจุบันทันด่วน

จากนั้นจะทำการสำรวจทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ที่สำคัญๆ ซึ่งแบ่งตามกรอบสังคมวิทยาความรู้ ดังนี้

1. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism) โดยนักคิดคนสำคัญของในสำนักนี้คือ Herbert Blumer แม้ว่าเขาจะให้ความหมายว่า พฤติกรรมรวมหมู่ เป็นปรากฏการณ์ชั่วคราวชั่วคราว แต่ก็เริ่มมองว่า ขบวนการทางสังคม (social movements) เป็นสิ่งสร้างทางสังคม (social construction) และถือเป็นจุดเริ่มต้นของการที่จะก้าวพ้นไปจากสำนักคลาสสิกที่เห็นว่าขบวนการทางสังคมมีต้นตอมาจากสิ่งที่ไร้เหตุผล เป็นการขยับจากการมองว่าขบวนการทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ระยะสั้น-ชั่วคราวชั่วคราว มาเป็นรูปแบบกระทำกร่วมที่มีความมั่นคง และมีลักษณะเป็นองค์กรมมากขึ้น

2. ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-Functional Approach) โดยมีนักคิดที่สำคัญคือ Smelser นักสังคมวิทยา ที่เน้นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง อธิบายพฤติกรรมรวมหมู่จากปัจจัยด้านความเข้มแข็งด้านโครงสร้าง ที่นำมาสู่ความไม่พึงพอใจหรือมิติด้านจิตวิทยาของปัจเจกบุคคล และนำมาสู่การตอบโต้ด้วยพฤติกรรมที่ไร้ระเบียบ เบี่ยงเบนไปจากโครงสร้างสังคมเดิม

3. ทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบ (The Relative Deprivation Approach) เช่น งานของ Gurr (1970) ฯลฯ ซึ่งมีฐานคิดการวิเคราะห์พื้นฐานอยู่ที่การถูกลิดรอนของปัจเจกบุคคล (individual deprivation) จนเกิดความต้องการที่จะทำลายล้มล้างระเบียบของสังคม และการเกิดความเชื่อมโยงที่ขยายตัวออกไป ซึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการปรากฏตัวของขบวนการทางสังคม

2. ทฤษฎีฝูงชนหรือพฤติกรรมรวมหมู่แบบคลาสสิก

ฐานคิดสำคัญของสำนักทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ คือ แนวคิดเกี่ยวกับ “ฝูงชน” ซึ่งเริ่มขึ้นในช่วงที่เกิดการทำลายทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในโครงสร้างเดิมของยุโรป ช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 ปรากฏการณ์ทำหายนี้อันนี้ได้รับการเร่งเร้ายิ่งขึ้นที่ประเทศฝรั่งเศสในช่วงปี ค.ศ. 1860 - 1870 และได้ นำมาสู่การถือกำเนิดของสำนักจิตวิทยาหมู่ (collective psychology) หรือ จิตวิทยามวลชน (mass psychology) ซึ่งอธิบาย “ฝูงชนบ้าคลั่ง” (madding crowd) ว่า เป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่เกิดจากการเข้าไปรวมในฝูงชน

นักคิดที่สำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับฝูงชนนี้ คือ Gustave Le Bon (ค.ศ.1841-1931) เจ้าของงานชิ้นสำคัญชื่อ *The Psychology of the Crowd* ที่เขียนขึ้นในปี 1895 (งานชิ้นนี้ถูกตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งในปี 1960 และเขียนคำนำโดย Robert K. Merton ซึ่งเป็นนักทฤษฎีสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงมากท่านหนึ่ง) แม้ว่า Le Bon จะเป็นเพียงหนึ่งในบรรดานักคิดหลายๆ คนที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับฝูงชน แต่งานของเขา กลับได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ถูกตีพิมพ์ครั้งแล้วครั้งเล่า และมีการนำไปถกเถียงตลอดจนอ้างอิงอย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ การทำความเข้าใจงานของ Le Bon นั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบริบททางประวัติศาสตร์ของงานเขียนและความคิดทางสังคมการเมืองในช่วงเวลานั้นด้วย

Le Bon เกิดในครอบครัวคนชั้นกลาง จบการศึกษาทางด้านกฎหมาย แต่กลับหันไปยึดอาชีพงานเขียนอยู่ในปารีสราว 50 ปี และมีงานเขียนที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นจำนวนมาก ในระหว่างปี 1869 ถึง 1871 นั้นเป็นช่วงที่มีการชุมนุมประท้วงเกิดขึ้นสูงมากในปารีส ก่อนจะจบด้วยความรุนแรงของปารีสคอมมูนในปี 1871 โดย Le Bon มีประสบการณ์ที่เลวร้ายกับความไร้ระเบียบทางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว จึงกลัวฝูงชนและประชาธิปไตยโดยมวลชน

งานสำคัญชิ้นนี้เกิดขึ้นในบริบททางการเมืองที่ฝูงชนได้กลายเป็นพลังการเมืองที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือก่อให้เกิดสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่ เป็นพลังที่ทำลายต่อระบอบทางสังคมและผู้มีอำนาจ นั่นคือ การปรากฏตัวของการเมืองและประชาธิปไตยโดยมวลชน โดยปรากฏการณ์ของฝูงชนนี้ได้กลายเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในปริภูมิพลศาสตร์ ท้ามกลางความขัดแย้งสำคัญระหว่างชนชั้นนำนำเดิมกับพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายแนวถอนรากถอนโคนและขบวนการสังคมนิยม “ฝูงชน” จึงกลายเป็นตัวแทนของพลังอำนาจทางสังคมและวัฒนธรรมในรัฐประชาชาติ ซึ่งแตกต่างจากฝูงชนในยุคก่อนทศวรรษ 1890 ที่ Charles Tilly (1978) อธิบายว่า มีลักษณะของความขัดแย้งที่อยู่ในระดับท้องถิ่น หรือเป็นการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม เช่น จลาจลของผู้หิวโหยที่บุกเข้าไปในโรงงานผลิตขนมปัง ฯลฯ

แม้ว่างานของ Le Bon จะเป็นงานที่สังเคราะห์มาจากนักเขียนร่วมสมัย กล่าวคือ ไม่ใช่เป็นงานชิ้นต้น แต่ถือเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่มาก มีการตีพิมพ์ในภาษาฝรั่งเศสถึง 47 ครั้ง และได้รับแปลออกไปถึง 16 ภาษา (งานของ Freud ชื่อ *Group Psychology and the Analysis of the Ego* กว่าหนึ่งในสามคือ การเขียนถึงและอาศัยงานของ Le Bon เป็นฐานในการวิเคราะห์) โดยใน “คำนำ” หนังสือ *The Crowd* (ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1995) ซึ่งเขียนโดย Robert A. Nye ได้บรรยายถึงลักษณะสำคัญของ Le Bon ไว้ว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถในการนำเสนอต่อสาธารณชนเพราะเป็นนักหนังสือพิมพ์และคอลัมนิสต์ในวารสารชั้นนำทั้งด้านสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และงานของเขานี้ได้ครอบงำการศึกษาการกระทำรวมหมู่ภายใต้ “ฝูงชน” ช่วงศตวรรษที่ 20

ก่อนหน้างานเขียนของ Le Bon ได้มีงานที่เกี่ยวข้องกับ “ฝูงชน” ปรากฏอยู่บ้าง แม้จะเป็นผลงานของคนชั้นสูงที่สะท้อนถึงความป่าเถื่อนและไร้เหตุไร้ผลของฝูงชน ซึ่งมักจะเป็นเพียงการบันทึกภาพของจลาจลที่เกิดขึ้น เช่น เหตุการณ์ความรุนแรงด้านศาสนาและการเมือง ฝูงชนผู้อดอยากหิวโหยยี้แย่งขนม

ปัง เช่นเดียวกับที่ปรากฏในละครและนวนิยายต่างๆ แต่ก็ต้องถือว่า การศึกษาฝูงชนมีจุดเริ่มมาจากความคิดของคนชั้นสูง ซึ่งเป็นผู้สูญเสียจากการกระทำรวมหมู่ของผู้คนที่เกิดขึ้นภายใต้เหตุการณ์ต่างๆ รวมถึงงานของ Le Bon เอง (Nye :1995: 13-14 ใน Le Bon, 1995)

งานเขียนก่อน Le Bon มีคำอธิบายที่เป็นหัวใจหลักว่า ฝูงชน คือ คนบ้า/คนโรคจิตที่มีความวิปริตทางอารมณ์และ/หรือความคิด โดยมีงานที่เป็นพื้นฐานสำคัญ คือ “The Criminal Crowd” ของ Scipio Sighele (1894) ซึ่งเป็นการสร้างทฤษฎีฝูงชนโดยอาศัยแง่มุมทางอาชญาวิทยามาช่วยในการพัฒนาตกแต่งเป็นการมองว่าคนที่อยู่ในฝูงชน คือ อาชญากร งานเขียนในแง่มุมดังกล่าวนี้ได้ถูกนำไปขยายในงานของนักทฤษฎีในฝรั่งเศสคือ Henry Fournial และ Gabriel Tarde ซึ่งบอกว่าฝูงชน คือ ขยะสังคม คนไร้คุณค่า คนเพรวราก ฯลฯ ที่ไม่สามารถเข้าไปสู่โครงสร้างสังคมปกติได้

โดยสรุปงานเขียนที่อธิบายฝูงชนก่อนหน้า Le Bon แม้จะมีอยู่บ้างนั้น แต่ก็เป็แง่มุมด้านอาชญาวิทยา แต่งาน Le Bon ได้ขยายและก้าวพ้นไปจากฐานคติการมองและอธิบายฝูงชนแบบอาชญากร (criminal crowd)

หัวใจหลักในการวิเคราะห์ของ Le Bon คือ เปรียบเทียบฝูงชนกับพัฒนาการตามลำดับขั้นของกระบวนการสร้างอารยธรรมของมนุษย์ กล่าวคือ มองว่า ฝูงชน คือ ภาวะไร้อารยธรรมของมนุษย์ (primitive being) ซึ่งมีความโหดร้าย-ป่าเถื่อน โดย การใช้ความรุนแรง ความป่าเถื่อน ภาวะการรวมตัวกันแบบชั่วคราวชั่วคราว รวมทั้งลัทธิเชื่อดูผู้นำนั้น เป็นภาวะไร้อารยธรรมของมนุษย์ซึ่งมีสัญชาตญาณดิบเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญ

นอกจากนี้ Le Bon ยังเปรียบเทียบฝูงชนกับผู้หญิงและเด็ก เพราะผู้หญิงมักแสดงออกด้วยความรู้สึกหรือถูกขับเคลื่อนโดยอารมณ์ เดียวดีเดียวร้าย หรือคุ่มดีคุ่มร้าย จึงมีลักษณะไร้เหตุไร้ผล (irrational) อันเป็นลักษณะสำคัญของฝูงชน ส่วนเด็กก็อยู่ในภาวะเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ยังไม่เป็นผู้ใหญ่ที่มีเหตุมีผล

ในทัศนะของ Le Bon บั้เจกบุคคลที่กระทำกรรวมหมู่ซึ่งเรียกว่า“ฝูงชน” มีความมีเหตุผลต่ำ และใช้อารมณ์ความรู้สึกสูง โดยความมีเหตุผลของบุคคลอันมาจากกระบวนการกล่อมเกลางทางสังคมเมื่ออยู่ในสังคมปกตินั้นได้สูญหายไปและถูกแทนที่โดยจิตสภาวะแบบฝูงชน (crowd mind) ซึ่งสร้างสภาวะ“ความไร้บรรทัดฐาน”(anomie) หรือสภาวะที่ไม่สามารถควบคุมได้ บั้เจกบุคคลที่อยู่ในสภาวะดังกล่าวนี้จึงไร้อำนาจที่จะขัดขืน และภายใต้กระบวนการดังกล่าวนี้เอง ภาวะผู้นำและผู้นำจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ ทำให้รััฐศาสตร์บางสำนักให้ความสำคัญกับสังคมวิทยาการเมืองของชนชั้นนำ หรือชนชั้นนำกับประชาธิปไตยแบบมวลชน (mass democracy) อาทิ ในการทำความเข้าใจลัทธิการเมืองแบบฟาสซิสต์และผู้นำประเทศอย่างมุสโสลินี ฮิตเลอร์ ฯลฯ นั้น ต้องอาศัยรากฐานสำคัญจากการอธิบายผู้นำฝูงชนที่มีความสามารถในการสะกดจิตมวลชนได้

งานของ Le Bon มีข้อถกเถียงสำคัญในการอธิบาย คือ

ใครก็ตามผู้เป็นปัจเจกชนที่อยู่ในฝูงชน ไม่ว่าจะเหมือนหรือแตกต่างกันในเรื่องของวิถีชีวิต อาชีพ บุคลิกลักษณะ ความรู้หรือภูมิปัญญา ฯลฯ หรือไม่ก็ตามที่ พวกเขาจะถูกเปลี่ยนรูป (transformation) เมื่อเข้ามาอยู่ในฝูงชน ฝูงชนจะครอบงำพวกเขาด้วยจิตใจร่วม ความรู้สึกร่วม ความคิดร่วม การแสดงออกและลักษณะท่าทางจึงแตกต่างไปจากสิ่งที่ปัจเจกเคยมีมาก่อน (อ้าง ใน McPhail, 1991:3)

หัวใจสำคัญของการอธิบายการเกิด “ฝูงชนบ้าคลั่ง” คือ การอธิบายภายใต้ “กฎแห่งความร่วมมือเป็นหนึ่งเดียวของอารมณ์และจิตใจ” (the law of mental unity) นั่นคือ ปัจเจกบุคคลผู้เข้าร่วมฝูงชนจะสะสมความรู้สึกที่ไร้ตัวตน (sense of invincibility) ซึ่งเป็นขั้นที่นำไปสู่ความสูญเสียจิตสำนึกส่วนบุคคล และมีพฤติกรรมที่ไม่สามารถแยกแยะแยกแแจกแจ่งสิ่งที่ควรไม่ควร ก่อนจะเข้าไปสู่ภาวะจิตไร้สำนึกที่ถูกครอบงำในที่สุด

บุคลิกลักษณะและความรู้สึกนึกคิดของปัจเจกบุคคลที่เคยมีเหตุมีผลจะถูกทำให้อ่อนแอเมื่อเข้าไปอยู่ในฝูงชน ฝูงชนจะพัฒนาโดยสภาวะกระทำกร่วมผ่านกระบวนการแพร่ระบาดและการชักจูงขึ้นา ซึ่งหนุนเสริมให้เกิดความเป็นหมู่เหล่า (uniformity) เช่นเดียวกับสัญชาตญาณความเป็นฝูงของสัตว์ ผลสำคัญที่ตามมาคืออำนาจอันทรงพลังของฝูงชน กล่าวคือ โดยที่ปกติ ปัจเจกบุคคลกระทำกรในหลายมิติของจุดหมาย แต่ฝูงชนกระทำกรโดยความเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมบูรณ์แบบ

เมื่อปัจเจกบุคคลในฝูงชนสูญเสียความมีเหตุมีผลและสำนึกในศีลธรรม-ความดีงาม ผู้คนในฝูงชนจึงเหมือนแกะในฝูงที่ถูกไล่ต้อน ความเป็นฝูงชนได้ทำให้มนุษย์ตกต่ำลงในหลายชั้นของอารยธรรม เพราะถูกครอบงำโดยความรุนแรงป่าเถื่อน, แดกตื่น และลัทธิเดินตามหัวหน้าฝูง

โดยฝูงชนจะบูชาหัวหน้า-ผู้นำ สยบต่อฮีโร่ที่มีความสามารถในการชักจูง และยอมทำตามอย่างบอดใบ้ ผลที่ตามมาคือผู้นำสามารถครอบงำ-ชักจูงฝูงชนไปสู่จุดหมายอันเลวร้าย ทั้งหมดนี้เองที่ทำให้ปัญญาและศีลธรรมสูญหายไป ฝูงชนจึงเป็นอันตรายเพราะไร้ทั้งเหตุผลและศีลธรรม

Le Bon ได้ใช้ตรรกะดังกล่าวนี้ในการอธิบายฉากการปฏิวัติฝรั่งเศส เช่น เหตุการณ์สังหารผู้คุมคุก Bastille หลังจากที่ถูกจับตัวโดยฝูงชนซึ่งลุกฮือขึ้น เมื่อ 14 กรกฎาคม ค.ศ. 1789 การสังหารหมู่ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1792 เหตุการณ์อัศวินบาตรกรรมหมู่ของ Reverend Jim Jones และเหล่าสาวก 900 คน ณ วิหารแห่งหนึ่งในประเทศ Guyana

ในหนังสือ *The Psychology of the Crowd* Le Bon ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของฝูงชน โดยอธิบายผ่านการเปลี่ยนแปลงบุคลิกลักษณะของปัจเจกบุคคลผู้เข้าร่วมเป็นฝูงชน ภายใต้เงื่อนไขพิเศษในหลายสภาวะและขั้นตอน ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวจะนำไปสู่ภาวะความลึกลับของฝูงชน และก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่สามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดควร-ไม่ควร เป็นการสะสมความรู้สึกที่ไร้ตัวตน (sense of invincibility) ที่นำไปสู่

การสูญเสียความมีสติ กลายเป็นภาวะจิตไร้สำนึกที่ถูกครอบงำโดยสัญชาตญาณดิบของฝูงสัตว์ โดย Le Bon เห็นว่า สัญชาตญาณดิบ ความป่าเถื่อน และการทำลายล้างนี้ เป็นมรดกตกทอดมาจากยุคไร้อารยธรรมซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน เป็นสัญชาตญาณที่อันตรายและไร้ความรับผิดชอบ ซึ่งหากปัจเจกบุคคลอยู่ตามลำพังจะไม่แสดงออกมา แต่การเข้าไปอยู่ในฝูงชนทำให้เกิดภาวะซึ่งมีอิสระที่จะปลดปล่อยสัญชาตญาณดิบดังกล่าว

ภาวะที่วุ่นนี้ คือ ขั้นตอนของการเกิดลักษณะ “อารมณ์และจิตใจร่วมเป็นหนึ่งเดียว” (the collective mind) และ “กฎแห่งความเป็นหนึ่งเดียวของอารมณ์และจิตใจร่วมเป็นหนึ่งเดียว” (the law of mental unity) แม้ Le Bon จะไม่ได้ให้คำนิยามหรือรายละเอียดในขั้นตอนนี้ แต่ก็ชี้ให้เห็นว่าเป็นผลมาจากการชักจูง-ชี้นำ และเป็นภาวะของอารมณ์ที่เกินเป็นจริงหรือไม่ปกติของปัจเจกบุคคล โดยอธิบายเปรียบเทียบกับคนไข้ที่อยู่ในภาวะสะลึมสะลือไร้สติ หรือถูกสะกดจิต (hypnosis) ซึ่งง่ายต่อการเข้ามามีอิทธิพลโดยนักสะกดจิต ผู้คนที่เข้าไปอยู่ในฝูงชนจะมีสภาพคล้ายถูกสะกดจิตโดยผู้นำ นักปลุกกระดมมวลชน ผู้มีความสามารถใช้วาทศิลป์ในการชักจูง-ชี้นำ

สำหรับภาวะถัดมา Le Bon เรียกว่า “ภาวะการแพร่ระบาด” (contagion stage) อันเป็นผลมาจากการถูกชักจูงและชี้นำ หรือการถูกสะกดจิตหมู่ (collective hypnosis) เป็นภาวะที่สมาชิกในฝูงชนยอมทำตามการชักจูง-ชี้นำ คำสั่ง และปฏิบัติการของผู้นำ ดังนั้น สิ่งที่เรารู้เห็นก็คือ การสูญเสียจิตสำนึกของปัจเจกบุคคล และถูกชี้นำด้วยความรู้สึก ความคิด ที่นำไปสู่การกระทำบางอย่างในทิศทางซึ่งถูกกำหนดโดยผู้นำฝูงชน

ผลจากขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ได้นำมาสู่พฤติกรรมที่ไม่ปกติ (extraordinary behavior) ของปัจเจกบุคคลซึ่งอยู่ในฝูงชน กล่าวคือ กลายเป็นส่วนหนึ่งของฝูงชนที่ถูกครอบงำด้วย “จิตวิทยาฝูงชน” ซึ่งทำให้มีความรู้สึกนึกคิดและกระทำการในลักษณะที่แตกต่างไปจากปัจเจกบุคคล หรือผู้คนที่อยู่ในภาวะปกติซึ่งเป็นอิสระจากการครอบงำดังกล่าว

งานของ Le Bon จึงเป็นการปฏิเสธคำอธิบายแบบเดิมซึ่งมองฝูงชนว่าเป็นคนบ้าหรืออาชญากร แต่พยายามตอบคำถามว่า เหตุใดปัจเจกบุคคลจึงเปลี่ยนแปลงมาสู่ภาวะและทิศทางของการกระทำที่ไม่ปกติ

แนวคิดการวิเคราะห์ฝูงชนของ Le Bon ถูกนำมาใช้มาอย่างมหาวิทยาลัยในอเมริกา และถูกพัฒนาโดยนักสังคมวิทยาอย่าง Robert E. Park (ค.ศ. 1864-1944) ซึ่งสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยชิคาโกในปี 1916-1933 แม้ว่า Park จะเป็นที่รู้จักในฐานะนักวิชาการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติ (race relations) และชีวิตเมือง (urban life) แต่เขาก็ยังคงให้ความสนใจกับประเด็นซึ่งเป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเขา คือ “The Crowd and The Public” และเป็นผู้สอนในวิชานี้

ในงานวิทยานิพนธ์และงานเขียนอื่นๆ เกี่ยวกับฝูงชน ที่ตามมาภายหลัง Park ได้นำเสนอเนื้อหา 3 ประเด็นหลัก (McPhail, 1991: 6-7) คือ

ประเด็นแรก สังคมวิทยา เกี่ยวข้องกับชีวิตรวมหมู่และชีวิตกลุ่ม (collective and group life) และความก้าวหน้าสำคัญต่างๆ ในสังคมวิทยาต้องดำเนินการวิจัยอย่างเริ่มต้นในจิตวิทยาฝูงชน (crowd psychology) นั่นคือ พรรณนาและอธิบายการกระทำของกลุ่มทางสังคม และต่อมา ในงานคลาสสิกชิ้นสำคัญคือ *Introduction to the Science of Society* ซึ่ง เขียนร่วมกับ Ernest W. Burgess ได้นิยามสังคมวิทยา ว่าคือ ศาสตร์ของพฤติกรรมรวมหมู่ (Science of collective behavior)

ประเด็นที่สอง กล่าวถึง พฤติกรรมรวมหมู่ โดยมองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอยู่ตลอดเวลาในลักษณะสำคัญคือ การลงรากปักฐานเชิงโครงสร้างสังคม (formation) การเกิดสภาวะการฉีกระเบียบ (break-down) การก่อตัวใหม่ของโครงสร้างหรือระเบียบทางสังคมใหม่ (re-formation) หรือความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่

งานเกี่ยวกับการอธิบายพฤติกรรมรวมหมู่ ซึ่งมีสมมติฐานเบื้องต้นที่สอดคล้องกันของ Le Bon และ Park คือ การอธิบายว่า ฝูงชนสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมปัจเจกบุคคลที่เข้าร่วม และได้ทำให้ปัจเจกบุคคลที่เข้าร่วมขาดความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมดังกล่าว ฐานคิดหลักในการอธิบายคือ “สภาวะการฉีกระเบียบ”(break-down) ที่เกิดขึ้นในบริบทของสภาวะวุ่นทางสังคม (social unrest) ดังที่เขากล่าวว่า

ลักษณะโดยทั่วไปของฝูงชนสามารถอธิบายหรืออาจจะสรุปได้อย่างรวบรัดคือ สภาวะความเป็นบุคคลหรือสังคมปกติได้สูญสลายไป ในขณะที่สภาวะด้านมืดของมนุษย์ ความโลภ ความโกรธ สภาวะทางอารมณ์ที่อ่อนไหว จะปรากฏขึ้นมา ซึ่งนี่ก็คือ สิ่งซึ่ง LeBon เรียกว่า จิตสำนึกแบบฝูงชน คือ ความสูญเสียไปซึ่งความเป็นผู้คนปกติ และกระทำในลักษณะที่ขาดความรับผิดชอบ ” (อ้างใน McPhail,1991:8)

แต่ในสภาวะวุ่นทางสังคมจะนำไปสู่การก่อรูปทางสังคมขึ้นมาใหม่ กล่าวคือ พฤติกรรมรวมหมู่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะการฉีกโครงสร้างสังคมหรือความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมไม่สามารถสร้างบูรณาการได้ แต่ในที่สุด จะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ขององค์กรทางสังคมหรือ โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ขึ้นมา (ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการอธิบายที่ไม่ได้มองพฤติกรรมรวมหมู่ตามแนวทฤษฎีเคราะห้ฝูงชนในแง่ร้ายว่าจะนำไปสู่การทำลายล้างเสมอไป)

สิ่งที่ Park ทำมากกว่า LeBon คือ เริ่มพัฒนาการอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการเกิดและพัฒนาของพฤติกรรมรวมหมู่ กล่าวคือ ในการก่อตัวเบื้องต้นของพฤติกรรมรวมหมู่ที่เกิดขึ้นในบริบทสภาวะวุ่นทางสังคม ความไม่พอใจจากบุคคลผู้อยู่ในฝูงชนคนหนึ่งจะถูกถ่ายทอดไปยังอีกคนหนึ่ง และจะมีลักษณะขยายตัวต่อเนื่อง หรือกลับไปกลับบมายังบุคคลเดิม มีลักษณะเป็นปฏิกิริยาตอบสนองอย่างต่อเนื่อง (circular reaction) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พฤติกรรมรวมหมู่เกิดขึ้น (Herbert Blumer ได้นำไปพัฒนาต่อในทฤษฎีของเขา)

ประเด็นสุดท้าย คือ การเริ่มแบ่งประเภทของพฤติกรรมรวมหมู่ออกเป็น ผู้คน (the crowd) และ มหาชน (the public) (ตามชื่องานของเขาเรื่อง The Crowd and The Public) กล่าวคือ ผู้คน มีลักษณะที่ ไร้เหตุผล ไร้ผล หุนหันพันแผ่น สับสนอลหม่าน ไม่มีชื่อไม่มีแป แต่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้านอารมณ์ร่วม ฯลฯ ซึ่งในผู้ชนนี้จะมีสิ่งใดก็ตามที่เกี่ยวกับหรือวิพากษ์วิจารณ์ ดังนั้น ส่วนที่เหลือก็คือ การสร้างความเชื่อฟังหรือการขยายไปสู่มวลชนเท่านั้น ขณะที่ มหาชน มีลักษณะแ่งมุ่มของความมีเหตุมีผล ความสุขุมลุ่มลึก และกระบวนการการแลกเปลี่ยนอภิปรายถกเถียง มีความหลากหลาย และมีการปะทะประสานความเห็นของผู้คน ดังที่นักทฤษฎีรุ่นต่อๆ มา นิยมศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่ด้วยการจัดประเภทออกเป็น ผู้ชน มหาชน มวลชน ขบวนการทางสังคม ฯลฯ (ดูความแตกต่างระหว่าง ผู้ชน กับ มหาชน เพิ่มเติม และพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทต่างๆ ใน บุญลือ, 2536: บทที่ 4 การจัดประเภทพฤติกรรมรวมหมู่)

ข้อวิจารณ์ต่องานของสำนักคลาสสิกในการศึกษาพฤติกรรมของผู้คน คือ การขาดข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์และขาดการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อใช้ในการยืนยันข้ออ้างและข้อสรุปทั่วไปทางทฤษฎี แฝงไปด้วยอคติในการศึกษา เป็นการสร้างข้อสรุปไว้แล้วล่วงหน้า ดังกรณีงานของ Le Bon ซึ่งเขียนขึ้นภายใต้บรรยากาศและอารมณ์ที่ต้องการต่อต้านอุดมการณ์ปฏิวัติฝรั่งเศส อันเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้งานวิเคราะห์เช่นนี้ได้รับการยอมรับจากฝ่ายต่อต้านการปฏิวัติอย่างกว้างขวาง

สิ่งที่ปรากฏในงานเขียนเช่นนี้ จึงเป็นเพียงการบันทึกพฤติกรรมของ “ก๊วนหมู่” เพื่อระบุและยืนยันลักษณะของ “ความไร้เหตุผล” ตามจริงในการอธิบายซึ่งบักเอาไว้ล่วงหน้าหรือเป็นการตั้งชื่อสิ่งที่ต้องการอธิบายก่อนที่จะพยายามอธิบายว่ามันคืออะไร การศึกษาจึงเป็นไปในลักษณะของนักวิชาการบนหอคอย

ทฤษฎีของ Le Bon ถูกวิจารณ์อย่างมากว่า เป็นผลผลิตของชนชั้นสูงที่กลัวเกรงต่อผู้ชนปฏิวัติบนท้องถนน ผู้ซึ่งทำลายต่อโครงสร้างเดิมและความมั่นคงของสาธารณรัฐฝรั่งเศส และในขณะเดียวกันก็มีจุดอ่อนในตัวทฤษฎีเองด้วย

ในด้านข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ มีงานวิจัยจำนวนมาก พบว่า ผู้คนที่เข้าสู่การกระทำรวมหมู่ในลักษณะของจลาจลและ/หรือการเดินขบวนประท้วงนั้น ไม่ได้มีลักษณะโดดเดี่ยว แยกแยก ฯลฯ แต่เข้ามารวมกันด้วยแรงกระตุ้นของสมาชิกในครอบครัว กลุ่มเพื่อน คนรู้จักมักคุ้น ฯลฯ ยิ่งไปกว่านั้น การเข้าร่วมในผู้ชนยังมาจากการคำนวณผลได้ผลเสียแล้วว่า การรวมกลุ่มหลายๆ ในลักษณะผู้ชนนั้นเป็นเงื่อนไขปลอดภัย (ซึ่งอาจเรียกว่า “ความปลอดภัยเชิงจำนวน”) เพราะยิ่งรวมกันได้มากเท่าใดก็ยิ่งทำให้ถูกปราบปรามได้ยากยิ่งขึ้น ซึ่งยืนยันให้เห็นว่า การคำนวณผลได้-ผลเสียในเชิงเหตุผลหรือจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลนั้นไม่ได้สูญหายไปเพราะจิตวิทยาผู้ชน

แม้ปัจจุบันการศึกษาในประเด็นพฤติกรรมรวมหมู่ จะหันมาให้ความสำคัญต่อการอธิบายด้วยตัวแบบของเหตุผล ซึ่งตัวแบบนี้ปฏิเสธแนวคิด Le Bon ที่ไม่ยอมรับว่าผู้ชนกระทำการโดย “ผลประโยชน์” (interest) ของปัจเจกบุคคล และการคำนวณผลได้ผลเสียในการกระทำรวมหมู่ โดยหนอความคิดของผู้แย้ง

Le bon เช่นนี้ ได้แสดงนัยว่า อำนาจการปฏิบัติการเป็นของปัจเจกบุคคล และอำนาจ (ของปัจเจกบุคคล) ไม่ได้ถูกใช้โดยผู้อื่น ไม่ว่าจะผู้นำหรือฝูงชน

กระนั้น โมเดลในการวิเคราะห์ฝูงชน ก็ไม่ได้ล้มหายตายจากไป เมื่อเผชิญกับคำถามที่ว่า เราจะอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมกรณีการสังหารโหด ณ ห้องสนามหลวงในช่วงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 โดยอาศัยตัวแบบใด? หรือปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในการแข่งขันและเชียร์กีฬา เช่น กองเชียร์ถ้อย (hooligans) ที่เกิดขึ้นในเกาะอังกฤษ รวมทั้งลัทธินาซีใหม่ในยุโรปเล่า? ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทำให้นักสังคมศาสตร์ยังคงลังเลที่จะทิ้งตัวแบบดังกล่าว และหันไปอธิบายฝูงชนเหล่านี้ว่าเป็นการกระทำรวมหมู่บนความมีเหตุมีผล ผ่านการคำนวณผลได้-ผลเสียของปัจเจกบุคคล

ในขณะที่นักปฏิวัติประชาธิปไตยมองเห็นด้านที่มีเหตุมีผลของมวลชนปฏิวัติ แต่สิ่งที่ Le Bon ทำให้พึงระวังก็คือ การเมืองด้านมืดของมนุษย์ ประชาธิปไตยโดยมวลชนที่เกิดจากการปลุกเร้าผู้คน โดยผู้นำที่มีวาทศิลป์ และชักจูงไปในทิศทางที่ผู้นำฝูงชนต้องการ

แม้ว่าทฤษฎีฝูงชน จะมีข้ออ่อนและข้อวิพากษ์วิจารณ์ แต่ก็พื้นฐานคิดสำคัญที่ต่อมาได้รับการพัฒนา สังเคราะห์ และทำให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น โดยลูกศิษย์คนสำคัญของ Park ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก คือ Herbert Blumer และ Neil Smelser

3. ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่

3.1 ทฤษฎีปฏิสังสรรค์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism)

ทฤษฎีปฏิสังสรรค์เชิงสัญลักษณ์ มีนักคิดคนสำคัญ คือ Herbert Blumer นักสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยชิคาโกโดย โดยในปี 1939 Blumer ได้จัดพิมพ์เค้าโครงคำบรรยายพฤติกรรมรวมหมู่ของ Park ผู้เป็นอาจารย์ของเขา ซึ่งมีคุณูปการที่สำคัญสามประการคือ

ประการแรก อธิบายความคิดเรื่องบทบาทของสภาวะวุ่นทางสังคม (social unrest) ของ Park ในฐานะที่เป็นบริบทที่ฝูงชนได้ก่อตัวและพฤติกรรมรวมหมู่ได้พัฒนาขึ้น

ประการที่สอง ในการพยายามที่จะอธิบายปัญหาภาวะต่างตอบแทนทางจิตใจ (psychic reciprocity) Blumer ได้ริเริ่มทำการแบ่งแยกระหว่าง “ปฏิสังสรรค์เชิงการตีความหรือ (interpretative or symbolic interaction)” ซึ่งเป็นฐานรากของพฤติกรรมทางสังคมปกติ และ “ปฏิสัมพันธ์ตอบโต้อย่างต่อเนื่อง” (circular reaction) เป็นฐานรากของพฤติกรรมรวมหมู่ (ดังจะกล่าวต่อไป)

ประการที่สาม การบรรยายมุมมองของ Le Bon – Park ที่กะทัดรัดถูกโดย Park นี้ เป็นการอธิบายการเปลี่ยนผ่านการวิเคราะห์ฝูงชนและพฤติกรรมรวมหมู่ที่มีการพัฒนาและเป็นระบบมากขึ้น จนกลายมาเป็นตำราหลักทางสังคมวิทยา คู่มือการควบคุมฝูงชนของทหาร-ตำรวจ และการศึกษาความคิดของคน

ทั่วไป ความคิดที่ว่า มนุษย์ถูกเปลี่ยนโดยฝูงชน ได้กลายมาเป็นคำอธิบายทางสังคมวิทยาที่น่าเชื่อถือ (McPhail, 1991: 9)

สำหรับ Blumer เขาก็คล้ายกับ Park กล่าวคือ เห็นว่า ในทางปฏิบัติ กิจกรรมของกลุ่มใดๆ ก็ สามารถอธิบายในฐานะที่เป็นพฤติกรรมรวมหมู่ได้ทั้งสิ้น เพราะภายในกลุ่ม ปัจเจกบุคคลนั้นได้กระทำกร ร่วมในลักษณะของแพ้นั้นบางอย่าง แต่เขาได้จำแนกพฤติกรรมรวมหมู่ออกเป็นสองลักษณะคือ

ลักษณะแรก คือ พฤติกรรมรวมหมู่ปกติ (routine collective behavior) เช่น ครูกับนักเรียนในชั้น เรียน ฯลฯ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจและความคาดหวังร่วมกัน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชิงการตีความ (interpretative interaction) ระหว่างผู้เข้าร่วม

ลักษณะที่สอง คือ พฤติกรรมรวมหมู่ขั้นแรก (elementary collective behavior) ตัวอย่างเช่น “ฝูงชน” ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อสภาพการณ์ภายใต้พฤติกรรมรวมหมู่ปกติ (routine collective behavior) ถูกทำให้ สะดุดหยุดลง และทำลายความคาดหวังของปัจเจกบุคคล หรือในสถานการณ์ที่ปัจเจกบุคคลเกิดความคาดหวังใหม่ๆ ขึ้นอย่างเฉียบพลัน แต่ขาดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมสำหรับกระทำกรให้ได้มาซึ่งความคาดหวังนั้น ปัจเจกบุคคลจึงอยู่ในสภาวะของความว้าวุ่นใจ (restlessness) จนแสดงพฤติกรรมในลักษณะ แปรปรวน (erratic) สุ่มเสี่ยง (random) ไม่ไปด้วยกันหรือไม่ประสานกันกับพฤติกรรมปกติอื่น และเกิดการ ลอกเลียนบุคลิก-ลักษณะและพฤติกรรม จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง (เช่นเดียวกับการแพร่กระจายของเชื้อโรคระบาด หรือการระบาดทางสังคมซึ่งเป็นฐานอธิบายสำคัญของสำนักนี้) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ เรียกว่า “ปฏิกิริยาตอบโต้ต่อเนื่อง”(circular reaction) อันหมายถึง ลักษณะของสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น และแพร่จากปัจเจกบุคคลคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง โดยถูกกระทำซ้ำเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กระบวนการดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นภายในสภาวะว้าวุ่นทางสังคม (social unrest)

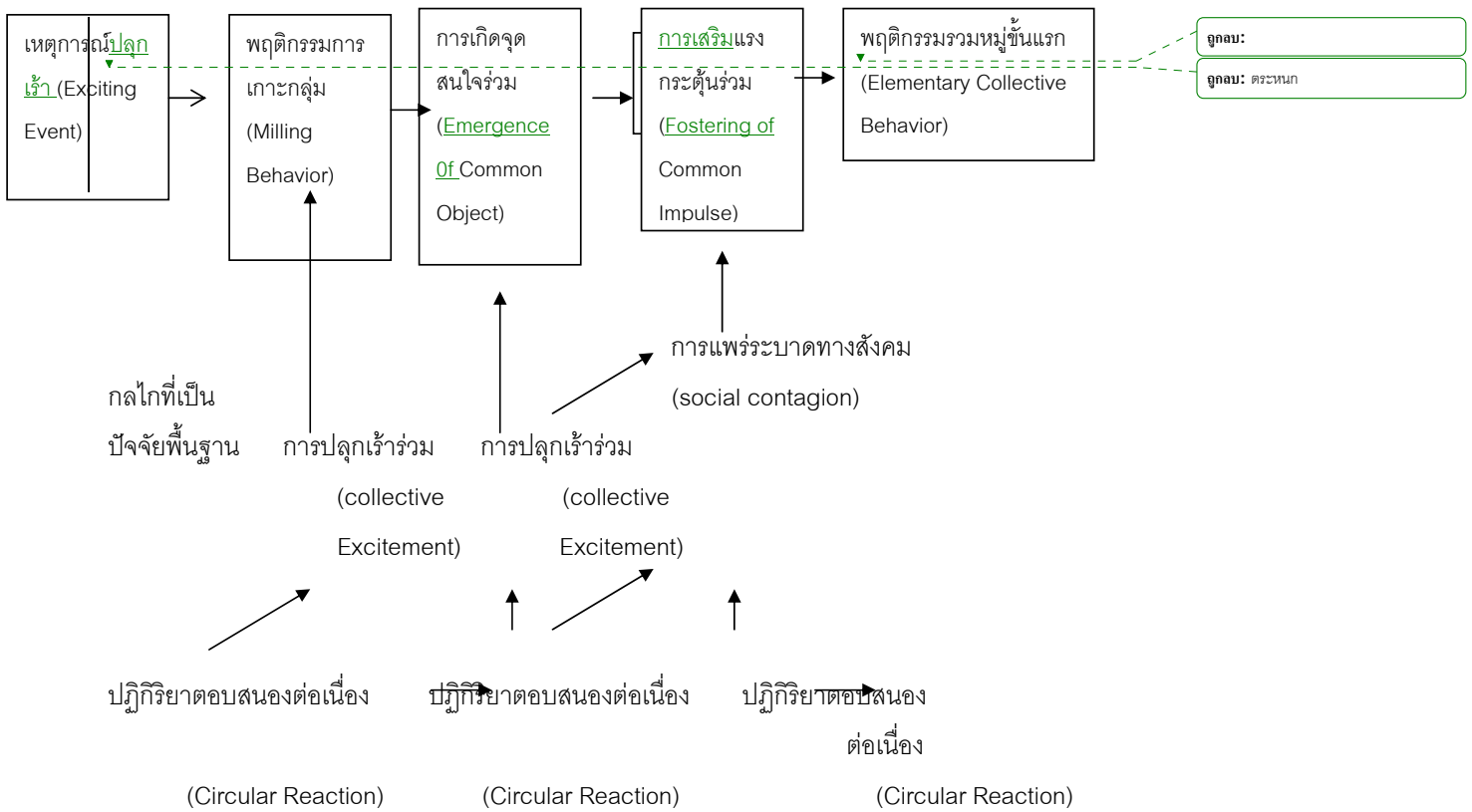
ฐานคติสำคัญของ Blumer ในการอธิบายพฤติกรรมรวมหมู่ คือ *ประการแรก* ให้ความสำคัญกับ กระบวนการทางสังคมที่มีลักษณะเป็นพลวัตมากกว่าการมองสังคมในเชิงโครงสร้างที่หยุดนิ่ง โดยมีจุดเน้น ในการวิเคราะห์หรืออยู่ที่บทบาทที่สร้างสรรค์ของปัจเจกในการสร้างความหมายต่อโลก และเลือกสรรกรกระทำ ต่อโลก พฤติกรรมจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการที่ปัจเจกบุคคลกำหนดความหมายต่อสิ่งรอบตัว ความหมายจึง เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ดำรงอยู่ และเปลี่ยนรูป ผ่านกระบวนการกรให้ความหมาย และแม้ว่าเขาจะให้ความ สำคัญต่อประเด็นเรื่องการแพร่ระบาดทางสังคมในการอธิบายกระบวนการเกิดขึ้นของพฤติกรรมรวม หมู่ แต่กรวิเคราะห์เช่นนี้มีนัยของการมองปัจเจกบุคคลในฐานะตัวกระทำกร ไม่ใช่อยู่ในสภาวะถูกสะกด จิต สลึมสลือ เหมือนดังแนวกรวิเคราะห์ฝูงชนของ LeBon

ประการที่สอง ยังคงมีจุดเน้นกรวิเคราะห์พฤติกรรมรวมหมู่ด้วยการจำแนกพฤติกรรมทางสังคม ออกเป็นพฤติกรรมเชิงสถาบัน (institutionalized behavior) หรือพฤติกรรมในสภาวะสังคมปกติ และ พฤติกรรมรวมหมู่ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากสภาวะปกติในสังคม โดยมองว่า พฤติกรรมรวมหมู่ เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความไร้ระเบียบของสังคม และสภาวะไร้บรรทัดฐาน เป็นรูปแบบ

ของกิจกรรมกลุ่มที่ไม่ได้ถูกกำหนดโดยกฎระเบียบทางสังคมปกติ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแบบปัจจุบันทันด่วน ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์และโครงสร้างของสังคมเดิม

โดย Blumer ได้อธิบายกระบวนการเกิดพฤติกรรมรวมหมู่ที่พัฒนาขึ้นในสภาวะวุ่นทางสังคม โดยมีกลไกพื้นฐานหลักที่อยู่เบื้องหลัง คือ ปฏิริยาตอบสนองอย่างต่อเนื่อง (Circular Reaction) เป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

สภาวะวุ่นทางสังคม (social unrest)

แผนภาพขั้นตอนในพัฒนาการกระทำการของฝูงชน (steps in the development of the acting crowd)

ที่มา : McPhail, 1991: 11

1. เหตุการณ์ปลุกเร้า (*exciting event*) ผมเสนอให้ใช้คำว่า “ปลุกเร้า” (*excite = to cause a particular reaction in someone*)

พฤติกรรมรวมหมู่จะมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่มีเหตุการณ์บางอย่างเข้ามารบกวนสิ่งที่เป็นปกติในสังคมและนำไปสู่ปฏิกิริยาตอบโต้ต่อเนื่อง เรียกว่า เหตุการณ์ปลุกเร้า เมื่อปัจเจกชนถูกรบกวนโดยเหตุการณ์เร้านี้ก็จะสูญเสียความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมของตนต่อเหตุการณ์นั้น และมีศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่การเกิดฝูงชนได้

ทั้งนี้ กลไกพื้นฐานที่อยู่เบื้องหลัง และผลักดันการพัฒนาของ 3 ขั้นตอนถัดไป-การเกาะกลุ่ม การเกิดเป้าหมายร่วม และแรงกระตุ้นร่วม- คือ ปฏิกิริยาตอบโต้ต่อเนื่อง (*circular reaction*) และรูปแบบของปฏิกิริยาตอบโต้ต่อเนื่องที่ถูกพัฒนาต่อไป คือ การปลุกเร้าร่วม (*collective excitement*) และการแพร่ระบาดทางสังคม (*social contagion*)

2. การเกาะกลุ่ม (*Milling*)

การเกาะกลุ่ม หมายถึง การลุกขึ้นมาหรือเดินวนเวียน พุดถึงเหตุการณ์ปลุกเร้า โดยการรวมกลุ่มนี้ เป็นปฏิกิริยาตอบโต้ต่อเนื่อง (*pure circular reaction*) ที่คนตอบสนองคนอื่น และผลซ้ำๆ พฤติกรรมของคนอื่นโดยตรง การเกาะกลุ่มจะส่งผลให้ปัจเจกบุคคลมีความอ่อนไหวและตอบสนองคนอื่นมากขึ้น ดังนั้นจึงกลายมาเป็นถูกรบกวนโดยคนอื่นมากขึ้น

โดยการครอบงำนี้เหมือนกับการสะกดจิต คือ ผู้ถูกรบกวนจะมีแนวโน้มที่จะตอบสนองต่อผู้ที่ครอบงำอย่างรวดเร็วทันที โดยตรง และไม่รู้ตัว และนำไปสู่การพัฒนาอารมณ์ร่วม (*common mood*) ของผู้คนที่เข้ามารวมกลุ่มกัน

3. การเกิดเป้าหมายร่วม (*Emergence of common object*)

การเกิดเป้าหมายร่วมของความสนใจ นี้ถือว่าเกิดขึ้นช่วงขั้นตอนการเกาะกลุ่ม (*milling*) ของผู้คนที่ตระหนักจากเหตุการณ์ ซึ่งมีความสำคัญสองประการ คือ *ประการแรก* ทำให้ผู้คนที่เข้าร่วมได้ปรับแนวคิดทิศทาง และก่อเกิดเป้าหมายร่วมกันต่อกิจกรรมของพวกเขา *ประการที่สอง* ปัจเจกชนบุคคลที่ถูกปลุกเร้าเกี่ยวกับเป้าหมายร่วมที่เขารู้สึกสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อำนาจของพฤติกรรมที่ถูกเร้า จะตกอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของพฤติกรรมที่ถูกปลุกเร้า โดยพัฒนาการในขั้นตอนนี้มีกลไกพื้นฐาน คือ การปลุกเร้าร่วม (*collective excitement*)

ขั้นตอนนี้ เป็นรูปแบบของการรวมกลุ่มที่มีความเข้มข้นมากขึ้น จะทำลายความสามารถปกติของปัจเจกบุคคลในการใช้ภาษาหรือคิดถึงเป้าหมายที่เป็นทางเลือกใดๆ ได้ ดังนั้น กล่าวได้ว่า ปัจเจกบุคคลก็จะถูกปลุกปั่น ไม่แน่นอนคงเส้นคงวา ขาดความรับผิดชอบตั้งใจไม่ได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านปัจเจกก็เป็นสิ่งที่ใกล้แค่เอื้อม

4. การปลุกและเสริมแรงกระตุ้นร่วม (*the stimulation and fostering of common impulse*)

ปัจเจกบุคคลที่อยู่ในสภาวะว่าวุ่นทางสังคมมีแรงกระตุ้นหรือลักษณะแนวโน้มความไม่พอใจร่วมกันในการกระทำ ดังนั้น พัฒนาการขั้นนี้ คือ *การปลุกและเสริมแรงกระตุ้นร่วม* ตามเป้าหมายของฝูงชน โดยขั้นตอนนี้เกิดจากความคิดถูกกระตุ้นผ่านกระบวนการชักจูงและการลอกเลียนแบบ และเสริมเข้าไปผ่านการยอมรับซึ่งกันและกัน เมื่อสมาชิกของฝูงชนมีแรงกระตุ้นร่วมกันไปยังความคิดที่ถูกกำหนดไว้แล้ว และถูกสนับสนุนโดยความรู้สึกร่วมที่เข้มข้น พวกเขาพร้อมที่จะกระทำตามแฟชั่นที่ก้าวร้าวในแบบฉบับของการเกิดฝูงชน โดยกลไกพื้นฐานของขั้นตอนนี้ คือ การแพร่ระบาดทางสังคม (social contagion) อันหมายถึง การแพร่ระบาดทางอารมณ์และความรู้สึกจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นรูปแบบที่เข้มข้นรุนแรงของการเกาะกลุ่มและการปลุกเร้าร่วม และเป็นรูปแบบของปฏิกิริยาตอบโต้ต่อเนื่องที่ถูกพัฒนาขึ้น

หมู่ชนที่เข้าไปอยู่ในบริบทของการปลุกเร้าซึ่งทำให้สูญเสียสติสัมปชัญญะ (self-consciousness) และความสามารถในการตีความถูกลดทอนลง จึงมีความเป็นไปได้อย่างมากที่ปัจเจกบุคคลเหล่านี้จะถูกครอบงำหรือขึ้นต่อการปลุกเร้าที่มีเป้าหมายร่วมของพฤติกรรมรวมหมู่บางอย่าง ซึ่งจะง่ายต่อการแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการปลุกเร้าหรือแรงกระตุ้นดังกล่าว การแสดงพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยเงื่อนไขเหล่านี้จึงดูกลามอย่างรวดเร็วและยากที่จะดับลงเหมือนไฟป่า

5 พฤติกรรมรวมหมู่ขั้นแรก (elementary collective behavior)

พฤติกรรมรวมหมู่ขั้นแรก คือ รูปแบบของ “ฝูงชน” ที่เกิดขึ้นในขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นฝูงชนที่มีลักษณะแปลกประหลาด (queer) แปลกปลอม (strange) ก้าวร้าว (vehement) ไม่เป็นมิตร (forbidding)

นอกจากนี้ Blumer ยังได้ขยายการวิเคราะห์พฤติกรรมรวมหมู่ โดยการจำแนกพฤติกรรมรวมหมู่ ออกเป็น 4 ประเภทคือ 1) พฤติกรรมแบบ “ฝูงชน” เช่น ภาวะความตื่นกลัว (panic) การจลาจล (riot) ฯลฯ 2) พฤติกรรมแบบมวลชน (mass behavior) ซึ่งมีลักษณะพฤติกรรมรวมหมู่ที่ไม่มีการจัดตั้ง (unorganized) 3) กลุ่มมหาชนและมติมหาชน (public and public opinion) ซึ่งแตกต่างไปจากฝูงชนที่มีมิติด้านสภาวะทางอารมณ์ ความรู้สึก กล่าวคือ เป็นกลุ่มคนที่รวมตัวกันเพื่อถกเถียงประเด็นใดประเด็นหนึ่ง และ 4. ขบวนการปฏิวัติหรือคอมมิวนิสต์ และขบวนการทางสังคม (social movement) ซึ่งเป็นการกระทำรวมหมู่ที่มีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมเดิม (ดูรายละเอียดของนิยาม ความหมายเหล่านี้เพิ่มเติมใน (บุญลือ, 2536: บทที่ 5 ฝูงชน, ประเสริฐ, 2519: 16-30, สุภางค์ จันทร์วานิช, 2549: 119-131)

การจัดประเภทดังกล่าวนี้ เป็นการแยกแยะให้เห็นรูปแบบและลำดับขั้นต่างๆ ของการกระทำรวมหมู่ ที่มีตั้งแต่ฝูงชนแบบแว้งคว้าง ไร้บรรทัดฐาน จนถึงขบวนการทางสังคมที่มีอุดมการณ์ชัดเจน (Rucht, Dieter, Koopmans, Ruud and Neidhardt, Friedhelm, 1998: 422) อย่างไรก็ตาม งานของ Blumer ก็ยังมีพื้นฐานสำคัญในการอธิบายการกระทำรวมหมู่หรือการรวมตัวกันของผู้คนโดยอาศัยแนวคิดการศึกษาฝูงชน กล่าวคือ ให้ความสำคัญมิติทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก หากแต่มีความแตกต่างที่สำคัญคือ ไม่ได้มองอารมณ์ของฝูงชนที่ถูกขับเคลื่อนโดยความตื่นตระหนก ความกลัว หรือมองอารมณ์ความรู้สึกในด้านลบ หาก

ยังมองแง่มุมด้านสร้างสรรค์ ดังการอธิบายในรูปแบบของขบวนการทางสังคมหรือขบวนการปฏิวัติที่กล่าวมา

ดังนั้น แม้งานเขาจะถูกวิจารณ์ว่าเน้นไปที่การจัดประเภทของขบวนการทางสังคม แต่ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการที่จะก้าวพ้นไปจากการมองว่าขบวนการทางสังคมมีต้นตอมาจากสิ่งที่ไม่คาดคิดอย่างที่เกิดขึ้นในสายตาแบบพฤติกรรมรวมหมู่ เป็นการขยับจากการมองว่าขบวนการทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ระยะสั้น-ชั่วคราว มาเป็นรูปแบบกระทำกร่วมที่มีความมั่นคง และมีลักษณะเป็นองค์กร โดยการวิเคราะห์ของ Blumer นี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ขบวนการทางสังคมเป็นสถานการณ์เบื้องต้นซึ่งจะนำไปสู่พฤติกรรมภายใต้โครงสร้าง/องค์กรทางสังคมในภายหลัง (Rucht, Dieter, Koopmans, Ruud and Neidhardt, Friedhelm, 1998)

3.2 ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-Functionalism)

Smelser เป็นนักคิดที่สำคัญอีกคนหนึ่งของทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ จนถึงกับได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่” งานที่สำคัญของเขา คือ *Theory of Collective Behavior* ซึ่งมีบางแง่มุมคล้ายกับงานของ Blumer กล่าวคือ มองขบวนการทางสังคมว่า เป็นปรากฏการณ์ของพฤติกรรมรวมหมู่ที่มีลักษณะเป็นลำดับขั้น ตั้งแต่ระดับที่กระทำกร่วมด้วยความตระหนกกลัว (panic) ไปจนถึงระดับของขบวนการเคลื่อนไหวที่มีเข็มมุ่งสู่ค่านิยมบางอย่าง (value-oriented movement) และอธิบายว่า ขั้นตอนของพฤติกรรมทั้งหมดนี้เป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน แต่ข้อแตกต่างที่สำคัญของ Smelser จากคนอื่น ๆ โดยเฉพาะ Blumer คือ เขาได้ดึงเอากรอบการวิเคราะห์ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ เรื่องความเข้มนึงตึงด้านโครงสร้าง (structure strain) ในฐานะที่เป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทำให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ มาเป็นฐานคติในการอธิบาย

ทฤษฎีของ Smelser มีความแตกต่างจากสำนักชิคาโก (แก๊งดี) คือ ไม่ได้มองว่า ขบวนการทางสังคมเป็นเพียงการกระทำกร่วมแบบไร้ทิศทางเท่านั้น หากแต่เป็นการกระทำที่มุ่งสร้างระบบคุณค่าใหม่ เช่น อุดมการณ์ของขบวนการปฏิวัติ อย่างไรก็ตาม เขาก็เห็นพ้องกับสำนักชิคาโก (แก๊งดี) ว่า สภาวะการฉีกระเบียบ (break-down) เป็นเงื่อนไขจำเป็นที่ก่อให้เกิดการกระทำกร่วมหมู่ เพียงแต่ต้องมีเงื่อนไขเพียงพอที่จะกลายเป็นปัจจัยก่อให้เกิดการกระทำกร่วมหมู่ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องนำปัจจัยอื่นๆ เข้ามาประกอบเพิ่มเติมอีก เช่น ปัจจัยด้านความเชื่อ รวมทั้งปัจจัยด้านองค์กรและการระดมผู้คนเข้าร่วม

Smelser ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับขั้นตอนการเกิดพฤติกรรมรวมหมู่ โดยอาศัยพื้นฐานมาจากทฤษฎีมูลค่าเพิ่ม (value-added model) ของนักเศรษฐศาสตร์ คือมองว่า กระบวนการของการกระทำกร่วมหมู่ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับกระบวนการผลิตสินค้าในโรงงาน เพราะเกิดขึ้นโดยมีปัจจัยต่างๆ ซึ่งเชื่อมต่อกันอย่าง

เป็นกระบวนการ กล่าวคือ พัฒนาการของการกระทำรวมหมู่ใดๆ สามารถจำแนกออกเป็นหลายขั้นตอน และในแต่ละขั้นตอนก็มีปัจจัยที่จะกำหนดลักษณะ ตลอดจนพัฒนาการในขั้นตอนต่อไป ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง “ความเอื้อด้านโครงสร้าง (structural conduciveness)” หมายถึง ชุดเงื่อนไขเชิงโครงสร้างซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นตัวกำหนดแต่ก็ยอมให้หรือกระตุ้นให้ (encourage) รูปแบบบางอย่างของพฤติกรรมรวมหมู่ปรากฏขึ้น ซึ่งยิ่งมีความเอื้อด้านโครงสร้างมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดรูปแบบลักษณะของพฤติกรรมรวมหมู่มากขึ้น เช่น การที่คู่ปรับปรึกษาอยู่ในบริเวณใกล้กันยอมเป็นโอกาสที่ง่ายต่อการเกิดการจลาจล เป็นต้น

ขั้นตอนที่สอง “ความเขม็งตึงด้านโครงสร้าง (structural strain)” หมายถึง สภาวะความสูญเสียระเบียบของสังคม ที่อาจเกิดจากความขาดแคลน ความยากจน การถูกกดขี่ทางสังคมการเมือง ความขัดแย้ง ฯลฯ ซึ่งนำไปสู่การขัดขวาง-รบกวนความเป็นปกติในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน ดังนั้น พฤติกรรมรวมหมู่ ก็คือ กระทำการทางสังคมที่เป็นการโต้ตอบต่อความเขม็งตึงด้านโครงสร้างที่ไม่ใช่กระทำการทางสังคมผ่านความเป็นสถาบัน (institutionalized social action) หรือการตอบโต้แบบปกติ (เช่น การร้องเรียนผ่านระบบราชการ หรือผู้แทนราษฎร ฯลฯ) แต่มีคุณลักษณะแบบดิบๆ (crude) สุดขั้ว (excessive) ไม่มีบรรทัดฐาน (eccentric) หนุ่หันพลันแล่น (impatient) ฯลฯ โดยการดำรงอยู่ของความเขม็งตึงด้านโครงสร้างและความเอื้อด้านโครงสร้าง (structural conduciveness) จะเพิ่มโอกาสในการเกิดพฤติกรรมรวมหมู่มากขึ้น เพราะจะทำให้ผู้คนเกิดความเครียด ความรู้สึกไม่พอใจ จนนำไปสู่พฤติกรรมเบี่ยงเบน

ขั้นตอนที่สาม การระบอบและแพร่กระจายของความเชื่อทั่วไป (general belief) ในหมู่ชน เป็นการพัฒนาแรงจูงใจ และการสร้างความหมาย จุดหมาย หรือเป้าหมายของการกระทำรวมหมู่ขึ้น โดยเมื่อความเขม็งตึงด้านโครงสร้างนำมาสู่ความไม่ชัดเจน ลังเล และท้าทายต่อโครงสร้างสังคมเดิม ความเชื่อทั่วไป (general belief) ที่เกิดขึ้นและระบอบในหมู่ชนจะทำให้หมู่ชนที่มาเกาะเกี่ยวร่วมกันตอบโต้สถานการณ์ดังกล่าว หรือกล่าวอีกนัย ความเขม็งตึงด้านโครงสร้างและความไม่พอใจยังไม่เพียงพอต่อการเกิดพฤติกรรมรวมหมู่ ดังนั้น ผู้คนที่เข้าร่วมกระทำจะต้องมีความเชื่อทั่วไปร่วมกัน ผู้คนจะต้องมองสถานการณ์ว่าเป็นปัญหาที่จำเป็นต้องมีการแก้ไข และได้ร่วมกันก่อรูปทัศนคติร่วมในการมองความเป็นจริง ตลอดจนความคิดที่จะตอบโต้ต่อสถานการณ์ดังกล่าว

ขั้นตอนที่สี่ ปัจจัยเร่ง (precipitating factors) คือ เหตุการณ์เฉพาะที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ในลักษณะของ “ตัวจุดปะทุ” (trigger) เช่น วิกฤตเศรษฐกิจที่รุนแรงเฉียบพลัน การลอบสังหารผู้นำ การสลายการชุมนุม ฯลฯ ปัจจัยดังกล่าวนี้จะทำให้เงื่อนไขก่อนหน้า คือ ความเอื้อเชิงโครงสร้าง ความเขม็งตึงด้านโครงสร้าง และความเชื่อทั่วไปที่กระจายอยู่ในหมู่ชน สามารถแสดงออกมาในรูปลักษณะ (form) ของพฤติกรรมรวมหมู่

ขั้นตอนที่ห้า การระดม (mobilization) ผู้เข้าร่วมเพื่อกระทำการรวมหมู่ หมายถึง ขั้นตอนที่ปัจเจกแวดล้อมและปัจเจกที่นำมาสู่การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้ถูกแปรรูปมาเป็นการกระทำที่เปิดเผยผ่านการเข้าร่วมในฉากของการกระทำรวมหมู่

ขั้นตอนที่หก การควบคุมทางสังคม (social control) คือ ปัจจัยขัดขวางการกำเนิดและการขยายตัวของพฤติกรรมรวมหมู่ (ในงานช่วงหลังใช้คำว่า ฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม (counter-movement)) ซึ่งปัจจัยนี้เข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกขั้นตอน โดยขั้นตอนต่างๆ จะพัฒนาไปสู่ระยะต่อไปได้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความผันแปรของการควบคุมทางสังคมว่ามีมากน้อยเพียงใดหรือเป็นไปในทิศทางใด

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ตัวแบบของ Smelser อธิบายว่าพฤติกรรมรวมหมู่จะเกิดขึ้น ต่อเมื่อเกิดปัจจัยพื้นฐานทั้งหกขั้นตอนนี้ขึ้นครบถ้วน และขั้นตอนเหล่านี้ต่างก็มีความเชื่อมโยงจากขั้นตอนหนึ่งไปสู่อีกขั้นตอนหนึ่ง

นอกจากนั้น Smelser ยังได้อธิบายรูปลักษณะของพฤติกรรมรวมหมู่โดยจำแนกเป็น 5 ประเภทคือ

1) ฝูงชนในลักษณะ “ตระหนกกลัว” (panic) ซึ่งหมายถึง การเกิดฝูงชนที่มีเหตุมาจากความตระหนก แต่ตื่นต่อสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อที่ฝังจิตฝังใจ หรือเป็นสภาวะทางอารมณ์เกี่ยวกับความกลัว รวมทั้งความตื่นตระหนกและความสับสนที่เกิดขึ้นในสภาวะหรือปรากฏการณ์ซึ่งหมู่ชนคิดว่าตนเองตกอยู่ในอันตราย (เช่น ปรากฏการณ์สุริคราสหรือจันทรคราสที่นำมาสู่ความตื่นในยุคนี้ผู้คนยังไม่มีคำอธิบายแบบวิทยาศาสตร์ ฯลฯ)

2) กลุ่มก้อนของผู้คนที่อยู่ในลักษณะ “ความคลั่งนิยมชั่วขณะ” (craze) หมายถึง การแพร่กระจายของพฤติกรรมซึ่งผิดแผกและเป็นของภายนอก (เช่น เครื่องแต่งกาย ฯลฯ หรือในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้เกิดความคลั่งไคล้ดอกทิวลิปในฮอลแลนด์ โดยเชื่อว่าการเป็นเจ้าของแสดงถึงฐานะความร่ำรวยและรสนิยมสูง)

3) กลุ่มคนที่ระเบิดความเป็นอริศัตรู (hostile outburst) หมายถึง ฝูงชนที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่บรรดาหมู่ชนผู้เข้าร่วมต่างมีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะนำไปสู่ความรุนแรง

โดยพฤติกรรมรวมหมู่ 3 ประเภทแรกข้างต้นนี้ มีลักษณะเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ขั้นแรก (elementary collective behavior) ตามนิยามของ Blumer

4) ขบวนการที่มีเข็มมุ่งสู่บรรทัดฐานทางสังคม (norm-oriented movement) คือ พฤติกรรมรวมหมู่ที่พยายามจะรื้อฟื้น ปกป้อง ขยาย หรือสร้างบรรทัดฐานในรูปลักษณะของความเชื่อทั่วไป (general belief)

5) ขบวนการที่มีเข็มมุ่งสู่ค่านิยมบางอย่าง (value-oriented movement) คือ พฤติกรรมรวมหมู่ที่แสดงออกภายใต้ค่านิยม-ความเชื่อเดียวกัน

พฤติกรรมรวมหมู่ 2 ประเภทหลังนี้ มีความสลับซับซ้อนมากกว่า 3 ประเภทแรก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับกระบวนการระดมเพื่อกระทำกร่วม รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้เข้าร่วม พลวัตด้านองค์กร ฯลฯ

กรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวของ Smelser นี้ ได้เชื่อมโยงปัจจัยเชิงโครงสร้างเข้ากับพลวัตของขั้นตอนหรือปัจจัยเฉพาะของพฤติกรรมรวมหมู่ กล่าวคือ ในขณะที่ Blumer ได้ทำความเข้าใจพฤติกรรมรวมหมู่แบบพื้นฐานเบื้องต้นแรก (elementary collective behavior) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ แต่ Smelser ได้อธิบายผ่านทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ โดยมีฐานคิดสำคัญของการทำความเข้าใจพฤติกรรมรวมหมู่อยู่ที่การอธิบายจากปัจจัยด้านความเข้มแข็งด้านโครงสร้าง ซึ่งนำมาสู่สภาวะที่ว่าเส้นทางสังคมที่นำมาสู่ความไม่พึงพอใจหรือมิติด้านจิตวิทยาของปัจเจกบุคคล และนำมาสู่การตอบโต้ด้วยพฤติกรรมที่ไร้ระเบียบ เบี่ยงเบนไปจากโครงสร้างสังคมเดิม

จะเห็นได้ว่า ทั้ง Blumer และ Smelser ได้พัฒนาการอธิบายที่เริ่มถอยห่างออกจากทฤษฎีการวิเคราะห์ฝูงชนของ LeBon มากยิ่งขึ้น

3.3 ทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบ (Relative Deprivation Theory)

การอธิบายแบบ “ฝูงชน” มองว่า ปัจเจกบุคคลถูกขับเคลื่อนให้บ้าคลั่งโดยฝูงชน โดยมีหัวใจในการอธิบายอยู่ที่จิตใจและอารมณ์แบบฝูงชน (crowd mind) ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่เมื่อปัจเจกบุคคลเข้าร่วมฝูงชน กล่าวคือ ไม่เชื่อว่าปัจเจกบุคคลมีพฤติกรรมเหมือนเดิมเมื่อเข้ามาอยู่ในฝูงชน แต่จะเปลี่ยนไปเป็นการแสดงพฤติกรรมด้วยจิตใจของฝูงชน แต่วิเคราะห์เช่นนี้มีข้อจำกัดเพราะว่าไม่มองถึงลักษณะหรือเงื่อนไขที่มีอยู่ก่อน ดังนั้น งานในช่วงหลังจึงมีข้อวิจารณ์และเสนอสมมติฐานที่แตกต่างออกไปว่า พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเป็นผลเนื่องจากสิ่งที่ติดตัวมาและการเรียนรู้ ซึ่งน่าจะเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นหรือเป็นต้นทุนของกระทำกรวมหมู่ มากกว่าภาวะจิตใจและอารมณ์แบบฝูงชนที่จะเป็นตัวก่อให้เกิดการสร้างรูปแบบการกระทำกรวมหมู่ทางสังคมขึ้นมาใหม่ ในระยะเวลาสั้นๆ

แต่งงานของ Floyd Allport (อ้างใน McPhail, 1991:26-31 งานเขียนสำคัญ เช่นเรื่อง *Social Psychology* ปี 1924 ฯลฯ) ที่ตั้งสมมติฐานใหม่ว่า พฤติกรรมรวมหมู่ในลักษณะของฝูงชน เป็นผลจากการที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนมีลักษณะหรือเงื่อนไขซึ่งเหมือนกันอยู่ก่อนแล้ว และลักษณะหรือเงื่อนไขดังกล่าวนี้เอง ได้ผลักดันหรือเป็นวิถีนำให้ผู้คนเข้ามาอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ในการกระทำกรวมหมู่นั้น ในทัศนะเช่นนี้ปัจเจกบุคคลจึงไม่ได้ถูกควบคุมโดยจิตวิทยาฝูงชน แต่ถูกกำหนดโดยลักษณะร่วมของสิ่งที่ดำรงอยู่ในภาวะปกติของสังคม

ในยุคต่อมา Neil Miller นักจิตวิทยา และ John Dollard นักสังคมวิทยา ได้พัฒนาการอธิบายทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมและทฤษฎีจิตวิเคราะห์ขึ้น เพื่ออธิบายเงื่อนไขสำคัญในการกระทำกรวมหมู่ทาง

สังคมผ่านประเด็นเรื่องสิ่งตอบแทน (reward) โดยเห็นว่า หากปัจเจกบุคคลถูกกลืนโดยโอกาสที่จะได้รางวัลหรือสิ่งตอบแทน เงื่อนไขดังกล่าวนี้จะนำไปสู่ความขัดข้องใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการอธิบายของทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบ (Relative Deprivation Approach) ที่ให้ความสำคัญกับ “การลิดรอนเชิงเปรียบเทียบ-ความขัดข้องใจ-ความก้าวร้าว” อันเป็นหน่อความคิดสำคัญที่นักสังคมวิทยาคนหนึ่งใช้เป็นกรอบการอธิบายจลาจลในเมืองที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาช่วงทศวรรษ 1960 และ 1970

โดยทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบได้ขยายพื้นฐานคิดในการอธิบายปรากฏการณ์ฝูงชนจากพื้นฐานด้านจิตวิทยาฝูงชนแบบ Le Bon มาสู่การอธิบายว่า พฤติกรรมรวมหมู่เกิดขึ้นหรือถูกกำหนดโดยความขัดข้องใจหรือความโกรธร่วมกัน (shared frustration/anger กล่าวคือ อธิบายว่า การลิดรอนเชิงเปรียบเทียบเป็นมูลเหตุจูงใจที่ทำให้ผู้คนเข้าร่วมในพฤติกรรมรวมหมู่ โดยกรอบการวิเคราะห์ที่วางอยู่บนมิติทั้งด้านจิตวิทยาที่เน้นการวิเคราะห์ระดับปัจเจกบุคคล และด้านสังคมวิทยาที่เน้นการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม โดยมีพื้นฐานสำคัญในการอธิบายผ่าน “กลุ่มอ้างอิง” (reference groups) ซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและแนวคิดของปัจเจกบุคคล การแสดงพฤติกรรมของปัจเจกจะเป็นผลมาจากกลุ่มภายนอกซึ่งปัจเจกบุคคลใช้เปรียบเทียบเพื่อประเมินหรืออ้างอิงกับตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง และการเปรียบเทียบประเมินดังกล่าวนี้จะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรม

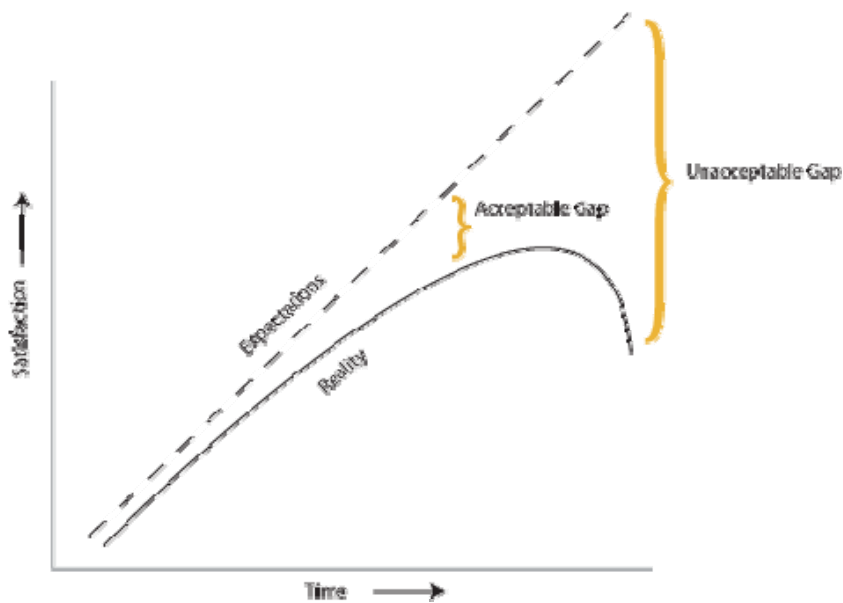
ตัวอย่างเช่น เมื่อผู้คนตัดสินใจว่าตนเองยากจน ไม่สามารถเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรอันพึงมีพึงได้ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอ้างอิงหรือกลุ่มบุคคลอื่นที่มีความมั่งคั่ง ร่ำรวย สภาพการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบจึงเกิดขึ้น หน่อความคิดเช่นนี้จึงเป็นการอธิบายว่า ผู้คนตัดสินใจบนสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับสิ่งซึ่งตนคาดหวัง การตัดสินใจจึงตั้งอยู่บนฐานของอารมณ์ ความรู้สึก และความสำเนียงต่อสิ่งอ้างอิง อันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการตัดสินใจกระทำการรวมหมู่ในรูปแบบพฤติกรรมรวมหมู่

ตรรกะพื้นฐานที่สุดในการอธิบายการเกิดขึ้นของพฤติกรรมรวมหมู่ของทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบก็คือ ความไม่สอดคล้องกันระหว่างความคาดหวังด้านคุณค่ากับความสามารถที่จะได้สิ่งนั้นมาจริง ซึ่งสามารถอธิบายจาก แผนภาพรูปโค้งตัวเจของ เดวี (Davies J-Curve) (ดูใน Davies, 1962 : 6 หรือ กนลา, 2526: 62) กล่าวคือ เมื่อช่องว่างระหว่างความคาดหวังหรือสิ่งที่ควรจะเป็น (expectations) กับสิ่งที่ได้รับจริง (reality) มีระยะห่างมากจนทำให้ปัจเจกบุคคลไม่สามารถยอมรับได้ หรือปัจเจกบุคคลมีความคาดหวังเพิ่มขึ้นในช่วงเวลาที่ยาวนาน และความพึงพอใจที่ได้รับจริงเกิดลดลงอย่างทันทีทันใด ช่องว่างที่ถ่างออกไปจะนำมาสู่ความขัดข้องใจ ความโกรธ ของผู้คนที่รู้สึกว่าคุณสมบัติตนเป็นผู้ถูกลิดรอน (deprived groups) ไม่ได้รับในสิ่งที่ควรจะได้เหมือนคนกลุ่มอื่น

สาเหตุดังกล่าวอาจจะมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม หรือการสูญเสียตำแหน่ง-สถานะทางสังคม (social dislocation) ฯลฯ ตัวอย่างเช่น ในสภาวะวิกฤติเศรษฐกิจอย่างรุนแรง คนจนผู้สูญเสียจุดหมายและเห็นว่าชีวิตของพวกเขาที่เป็นอยู่สิ้นหวัง เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอ้างอิงคือ คนรวยยังมี

ชีวิตที่อยู่ดีมีสุข หรือกรณีคนตกงาน-คนที่จบมหาวิทยาลัยใหม่ๆ และมีความคาดหวังว่าจะได้งานทำ แต่สภาพการจ้างงานไม่สามารถรองรับได้ หรือไม่มีงานที่เหมาะสมกับคุณวุฒิที่เรียนมา ฯลฯ

ดังนั้น พฤติกรรมรวมหมู่ในลักษณะต่าง ๆ (เช่น การจลาจล การปฏิวัติ ฯลฯ) จึงอธิบายได้จากกรณีที่กลุ่มผู้คนที่ถูกกดขี่ (deprived groups) แสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงสภาพที่ตนรู้สึกว่าเป็นการถูกกดขี่ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งใหม่ที่ดีกว่า (และตรรกะเช่นนี้จึงสามารถสร้างสมการในการทำนายได้ว่า ยังมีความรู้สึกถูกกดขี่มากเท่าใด ก็มีแนวโน้มให้ผู้คนเข้ามากระทำร่วมมากขึ้นเท่านั้น)

แผนภาพรูปโค้งตัวของ เดวี

งานสำคัญที่อธิบายบนฐานทฤษฎีการกดขี่เชิงเปรียบเทียบ คือ การศึกษาความรุนแรงทางการเมืองของ Ted Robert Gurr เรื่อง *Why Men Rebel* (ดูงานแปลชิ้นนี้โดย กนลา สุขพานิช-ชั้นทปราบ ชื่อ *จิตวิทยาการเมืองกับการปฏิวัติ*) ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1969 และได้รับรางวัล "Woodrow Wilson" ในด้านหนังสือ รัฐศาสตร์ยอดเยี่ยมแห่งปี 1970 ในงานชิ้นนี้ Gurr ได้วางสมมติฐานการวิเคราะห์บนความสัมพันธ์เชิงเหตุ-ผล ที่ว่า การกดขี่เชิงเปรียบเทียบเป็นที่มาของความไม่พึงพอใจ ความขัดข้องใจ การคุกคาม และการแสดงออกที่ก้าวร้าวรุนแรง โดยเน้นปัจจัยด้านอัตวิสัย (subjective) ของปัจเจกบุคคลว่า เหตุใดผู้คนจึงระบุสถานะการกดขี่เชิงเปรียบเทียบ และนำไปสู่การกระทำรวมหมู่ที่มีลักษณะเป็นความรุนแรงทางการเมืองลักษณะต่างๆ (การจลาจล เหตุการณ์การปฏิวัติ ฯลฯ)

แม้ทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบจะไม่ได้อธิบายว่า กระบวนการตัดสินใจซึ่งนำมาสู่พฤติกรรมร่วมนั้นมีลักษณะ “ไร้เหตุไร้ผล” แต่จุดเน้นของการวิเคราะห์ ซึ่งวางอยู่บนเงื่อนไขด้านอัตวิสัยและอารมณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลก็ได้แสดงนัยว่าการตัดสินใจในกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไร้เหตุไร้ผล (irrational) ดังนั้น ทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบจึงไม่ได้แตกต่างไปจากหน่อความคิดอื่นๆ ภายใต้ทฤษฎีพฤติกรรมร่วมสำนักคลาสสิกเท่าใดนัก

สำหรับข้อวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบนั้น Buechler มองในแง่ลบว่า ผลงานเขียนของ Gurr จะมีลักษณะของการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็ตาม แต่ก็ส่อนัยของการตัดสินใจคุณค่าว่า พฤติกรรมรวมหมู่เท่ากับความรุนแรงทางการเมือง หรือมีนัยการมองว่า พฤติกรรมรวมหมู่เป็นกระบวนการที่ไร้เหตุไร้ผล และอธิบายทั้งสองสิ่งนี้ว่าเป็นกระทำที่อันตราย สุดชั่ว และคุกคามต่อระเบียบของสังคม โดยบริบทของงานเขียนนี้เกิดขึ้นในยุคสมัยของสงครามเย็น การปฏิบัติ ที่ต้องการวิธีคิดซึ่งตอบโต้กับเหตุการณ์ลูกฮือของผู้คนในประเทศต่างๆ และดูเหมือนงานของ Gurr ก็ได้ทำหน้าที่เช่นนั้นได้ดี (Buechler, 2001: 30)

มากกว่านั้น ทฤษฎีนี้ อธิบายเพียงความรุนแรงทางการเมืองที่ต่อต้าน ล้มล้างรัฐบาล แต่ไม่ให้ความสนใจกับปฏิบัติการหรือบทบาทของฝ่ายรัฐที่สร้างความรุนแรงเช่นกัน จึงถูกตั้งคำถามว่า เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่มีอคติไปในทิศทางที่มุ่งสร้างเสถียรภาพทางการเมืองจากแง่มุมของฝ่ายรัฐหรือผู้มีอำนาจทางการเมือง โดยที่ทักเขาว่า สถานการณ์ซึ่งปราศจากความขัดแย้งทางการเมืองเป็นสภาวะปกติ แต่พฤติกรรมในการแสดงออกซึ่งความไม่พอใจของผู้คนมีลักษณะผิดปกติและไม่มีความชอบธรรม (Brush, 1996:535-36)

ในขณะที่นักวิเคราะห์อย่าง Skocpol (อ้างใน Brush, 1996:535) ที่เน้นการอธิบายจากปัจจัยเชิงโครงสร้างก็มองว่า ทฤษฎีดังกล่าวนี้ลดทอนการอธิบายให้เหลือปัจจัยระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น และไม่เชื่อว่าปรากฏการณ์ทางสังคมจะอธิบายได้ด้วยปัจจัยด้านจิตวิทยา

นอกจากนี้ ทฤษฎีการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบอาจไม่สามารถอธิบายได้ชัดว่า เหตุใดผู้คนบางกลุ่มที่แม้จะเกิดภาวะความรู้สึกลิดรอนเชิงเปรียบเทียบ แต่กลับไม่ลุกฮือขึ้นกระทำกรรมาหมู่ในรูปแบบลักษณะต่างๆ ซึ่งทฤษฎีขบวนการทางสังคมในระยะต่อมา โดยเฉพาะทฤษฎีการระดมทรัพยากรได้พยายามอุดช่องว่างในการอธิบายดังกล่าวนี้ โดยพยายามตอบคำถามว่า ความรู้สึกถูกลิดรอนเชิงเปรียบเทียบของปัจเจกบุคคลถูกทำให้เปลี่ยนรูป หรือจัดตั้งรวบรวม หรือระดมมาสู่เป็นกระทำกรรมาหมู่ได้อย่างไร และเหตุใดจึงเกิดขึ้นในบางบริบททางสังคมการเมืองเฉพาะแห่ง

4. บทสรุป

ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ ได้ถูกใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่มีข้อสรุปทั่วไป ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของการกระทำรวมหมู่ได้ทั้งหมด หรืออาจกล่าวในเชิงเปรียบเทียบว่ามีลักษณะเป็น “ภาชนะ” ที่สามารถรองรับทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะมึลักษณะที่แตกต่างหลากหลายอย่างไร นับตั้งแต่ผู้คนที่รวมตัวกันด้วยความตื่นตระหนกซึ่งเกิดขึ้นแบบชั่วครั้งชั่วคราว จนถึงขบวนการปฏิวัติที่มีการวางแผนและการจัดตั้งองค์กรเป็นอย่างดี โดยอาศัยตรรกะพื้นฐานว่า ความขัดข้องใจของปัจเจกบุคคลนั้นเปลี่ยนรากแปงรูปสู่การกระทำรวมหมู่ได้ทั้งสิ้น

กล่าวโดยสังเขป ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory) วางอยู่บนสมมติฐานเบื้องต้นหลายประเด็น แต่บรรดาหน่อความคิดที่อยู่ภายใต้ทฤษฎีนี้ก็มีความเป็นเอกภาพ กล่าวคือ ใช้การอธิบายเชิงเดี่ยว โดยมองว่า ความตื่นตระหนก ผุ่ชน และขบวนการเคลื่อนไหว ล้วนเป็นการกระทำในลักษณะของพฤติกรรมรวมหมู่ ที่สามารถวิเคราะห์และทำความเข้าใจได้ในแนวทางเดียว กล่าวคือ

ประการแรก พฤติกรรมรวมหมู่ เป็น สิ่งซึ่งไม่มีลักษณะของความเป็นสถาบันที่ลงรากปักฐานปรากฏขึ้นชั่วครั้งชั่วคราว ไม่มีแบบแผน-รูปร่าง และไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะผันแปรไปแค่ไหน อย่างไร อันเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับขบวนการและจังหวะก้าวของสิ่งที่อยู่ในวิถีประจำวันทางสังคม

ประการที่สอง พฤติกรรมรวมหมู่สามารถทำความเข้าใจได้ว่า คือ ปฏิกริยาตอบโต้ต่อความเขม็งตั้งด้านโครงสร้าง และ/หรือสภาวะวุ่นทางสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานกระตุ้นให้ผู้คนกระทำการร่วม ดังเช่น สภาวะไร้ระเบียบ (break-down) ซึ่งถูกทักท้วงว่าเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสภาวะไร้บรรทัดฐาน (anomie) และในทางกลับกันก็เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดแบบแผนที่หลากหลายของพฤติกรรมรวมหมู่

ประการที่สาม ปัจจัยเชิงเหตุโดยตรงที่ทำให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ มีรากฐานอยู่ที่ “ปัจเจกบุคคล (individuals)” ผู้ซึ่งประสบกับสภาวะวุ่นใจ ความไม่พอใจ หรือความขัดข้องใจในหลากหลายรูปแบบ

ประการสุดท้าย ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่มีแนวโน้มที่จะมองการกระทำรวมหมู่ว่าเป็นพฤติกรรมที่อันตราย เพราะทั้ง “เบี่ยงเบน” (deviant) ไปจากระเบียบ-โครงสร้างของสังคมเดิม และคุกคามต่อระเบียบ-โครงสร้างนั้นด้วย อีกทั้งยังเป็นพฤติกรรมแบบสุดขั้ว ไร้เหตุไร้ผล ฯลฯ ดังนั้น กรอบการวิเคราะห์จึงมีลักษณะที่ติดกันและปฏิเสธว่า อาจมีกระทำการร่วมที่มีลักษณะสร้างสรรค์และมีจุดหมายที่ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม งานในทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ได้เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการวิเคราะห์การกระทำรวมหมู่ ที่พยายามก้าวให้พ้นไปจากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมแบบชั่วครั้งชั่วคราวบนฐานการวิเคราะห์แบบจิตวิทยาสังคม และพัฒนามาสู่กรอบการวิเคราะห์แบบสังคมวิทยา มุ่งเน้นการวิเคราะห์รูปแบบพฤติกรรมที่มีลักษณะของการจัดตั้งและมั่นคงต่อเนื่อง

ในระยะหลัง ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ได้ค่อยๆ พัฒนาการวิเคราะห์ มาให้ความสำคัญกับบรรทัดฐานและความเชื่อหรืออุดมการณ์ร่วมของผู้คน ที่เข้ามามีการกระทำรวมหมู่ในลักษณะขบวนการทางสังคมเป็นเครื่องมือในบรรลุจุดหมาย พฤติกรรมรวมหมู่จึงไม่ได้ถูกมองว่า เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับพฤติกรรมเชิงสถาบันในลักษณะที่มีการจัดตั้งหรือมีความเป็นองค์กรอีกต่อไป แต่เริ่มถูกมองว่าเป็นขั้นตอนเบื้องต้น

อันนำไปสู่การกระทำที่ลึกลับปกปิดและมีลักษณะเป็นองค์กร หน่อความคิดเรื่องขบวนการทางสังคมจึงค่อยๆ ครอบคลุมตั้งแต่ปรากฏการณ์ที่มีลักษณะชั่วคราวชั่วคราว ไร้เหตุไร้ผล ในรูปแบบของฝูงชน ไปจนถึงการรวมกลุ่มก่อนของผู้คนที่มีรูปแบบเชิงสถาบัน องค์กร (Rucht, Dieter, Koopmans, Ruud and Neidhardt, Friedhelm, eds, 1998: 424)

ดังนั้น คุณูปการสำคัญของทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ คือ ได้ทำให้การศึกษาขบวนการทางสังคมมีเสน่ห์ ได้รับความสนใจ และนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาในระยะต่อมา

.....

รายการอ้างอิง

กนลา สุขพานิช-ชั้นทปราว. **จิตวิทยาการเมืองกับการปฏิวัติ** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

บุญลือ วันทายนต์, **พฤติกรรมรวมหมู่** (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง. (แปล) **พฤติกรรมร่วม** (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2519

สุภางค์ จันทรวานิช. “พฤติกรรมรวมหมู่” ใน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **สังคมและวัฒนธรรม (บทที่ 9 : หน้า 117-134).** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

Blumer, Herbert. 1946. Collective Behavior. In A.M. Lee, ed. **A New Outline of the Principles of Sociology** : 167-219 New York : Barnes and Noble.

Blumer, Herbert. 1955. Social Movements. In A.M. Lee, ed. **Principles of Sociology**. Pp. 99-220. New York : Barnes and Noble.

Blumer, Herbert. 1969. Collective Behavior. In A.M. Lee, ed **Principles of Sociology**. New York : Barnes and Noble.

Blumer, Herbert. 1976. Relative Deprivation, Rising Expectations, and Black Militancy. **Journal of Social Issues**, 32(1976):119-137.

Brush, Stephen G. “Dynamics of Theory Change in the Social Science” **Journal of Conflict Resolution**, Vol.40 No.4, December 1996 : 523-545

- Buechler, Steven M. 2002. Social Movement in Advance Capitalism: The Political Economy and Cultural Construction of Social Activism. *American Journal of Sociology* 108.
- Davies, James Chowning. 1962 Toward a theory of revolution. *American Sociological Review* 6(1962): 5-19.
- Gurr, T.R. 1969. A Comparative Study of Civil Strife. Pp. 572-632. in Hugh D. Graham and Ted R. Gurr. ed. *The History of Violence in America*. Praeger.
- Gurr, T.R. 1970. *Why men rebel*. Princeton, NJ. : Princeton University Press.
- Komhauser, Cf. W. 1959. *The Politics of Mass Society*. New York: Free Press.
- Le Bon. Gustave. 1960. *The Crowd : A Study of the Popular Mind*. New York : Viking Press.
- McAdam, Dough. 1982. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago : University of Chicago.
- McPhail, Clark. 1991. *The Myth of the Madding Crowd*. New York : Aldine De Gruyter.
- Mayer, Margit. 1991. Social Movement Research and Social Movement Practice: The U.S. Pattern. Pp. 47-120. in Dieter Rucht, 1991 eds. *Research on Social Movements: The State of the Art in Western Europe and the U.S.A.*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Park, Robert E. 1967. *On Social Control and Collective Behavior*. Chicago : University of Chicago Press.
- Park, E. Robert and Burgess, Ernest. 1924. *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Robert, A. Nye. 1995. Introduction to The Transaction Edition. Pp.1-26 In Gustave Le Bon. 1995. *THE CROWD*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Rucht, Dieter, Koopmans, Ruud and Neidhardt, Friedhelm, eds., 1998. *Acts of Dissent: The Study of Protest in Contemporary Democracies*. Berlin: Sigma.
- Sighele, Scipio. 1894. The Criminal Crowd in Gustave Le Bon. 1995. *THE CROWD*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Smelser, N.J. 1962. *Theory of Collective Behavior*. London : Routledge & Kegan Paul,
- Turner, Ralph. 1996. The Public Perception of Protest. *American Sociological Review* 34(1969): 815-831.
- Tilly, Charles. 1978. *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House.

